

Hoe maak je vrede?

Macht en samenwerking in de internationale politiek

Op 24 februari 2022 begon de Russische oorlog tegen Oekraïne. De politiek reageerde onmiddellijk vanuit een machtspolitieke reflex met hogere defensiebudgetten, een sterkere NAVO, wapens voor Oekraïne en economische sancties. Vanuit de institutionele invalshoek hoorde je het geluid dat in deze omstandigheden juist organisaties als de Verenigde Naties, het Internationaal Gerechtshof en het Internationaal Strafhof nodig zijn om oorlogsgeweld tegen te gaan. Een historische reflectie op zowel geslaagde als mislukte vredespogingen kan helpen om huidige politieke reacties op waarde te schatten.

Frans Groot is docent-opleider geschiedenis op de Hogeschool van Amsterdam.

In het geschiedenisonderwijs wordt relatief veel aandacht besteed aan het ontstaan en verloop van oorlogen. Dit terwijl het ook belangrijk is om stil te staan bij de manier waarop vrede wordt gesloten. Er valt namelijk veel te leren van zowel geslaagde als mislukte vredesprocessen. Want hoe komen overeenkomsten tot stand

waarin winnaars én verliezers zich kunnen vinden zodat stabiele politieke verhoudingen ontstaan? Dit kan in de les besproken worden aan de hand van vijf kernvragen die gekoppeld zijn aan een machtspolitieke of institutionele invalshoek. Twee invalshoeken met totaal verschillende uitgangspunten.

Twee benaderingen in de internationale politiek

	machtspolitiek en realisme	institutionalisme en idealisme
de mens als wolf of politiek wezen	Mensen gaan uit van hun eigenbelang en zijn bereid om daarvoor geoorloofde en ongeoorloofde middelen in te zetten.	Mensen zijn politieke wezens en kunnen rationele afwegingen maken die het eigenbelang en het algemeen belang dienen.
macht of moraal en recht	Machtspolitieke overwegingen wegen zwaarder dan morele.	Morele en juridische overwegingen wegen zwaarder dan machtspolitieke.
ongelijkwaardig of gelijkwaardig	Grote landen kunnen terecht beslissingen doordrukken.	Gelijkwaardigheid tussen landen staat voorop.
gewelddadige of vreedzame middelen	Naast diplomatie is oorlog, mits verstandig gebruikt, een legitiem middel in de internationale politiek.	Institutionele methodes, gebaseerd op het volkenrecht, dienen gebruikt te worden bij conflicten tussen staten.
zero sum of win-win	In veel gevallen gaat de machtsuitbreiding van het ene land ten koste van het andere land (zero sum).	Door internationale samenwerking kunnen landen gezamenlijk profiteren (win-win).

Veel dank aan collega's Dick van Straaten en Joke Klaassen voor commentaar op dit stuk. Dit is werk in uitvoering. Kritiek en suggesties zijn van harte welkom: f.a.groot@hva.nl.

De kernvragen zijn niet alleen gekoppeld aan een machtspolitieke of institutionele invalshoek, maar ook aan een theoretische veronderstelling. Hoewel historische ontwikkelingen vaak een grillig verloop kennen en zich zeker niet aan

theoretische recepten houden, biedt het onderzoeken van vredesprocessen aan de hand van deze kernvragen de mogelijkheid om op een meer beschouwende manier over dit onderwerp na te denken.¹

Vijf vragen over vredesprocessen

vraag	achterliggende veronderstelling	invalshoek
1. Welke middelen hebben de winnende en de verliezende partij om druk uit te oefenen bij de vredesonderhandelingen?	De machtsverhoudingen bij de start zijn medebepalend voor het succes van het vredesproces.	machtspolitiek
2. In hoeverre zijn de overwinnaars bereid om zich te matigen bij het opleggen van maatregelen aan de verliezer?	Gematigde vredesvoorwaarden kunnen bijdragen aan stabiele machtsverhoudingen waarin winnaars en verliezers van een oorlog nieuwe conflicten uit de weg gaan.	machtspolitiek
3. In hoeverre maken de overwinnaars en verliezers van een oorlog gebruik van internationale organisaties om de veiligheid en vrede te handhaven?	Internationale organisaties kunnen aan sterke en zwakke landen zekerheid bieden, waardoor het mogelijk is de vrede ook daadwerkelijk te handhaven.	institutioneel
4. In hoeverre worden oorlogsmisdadigers vervolgd en bestraft?	Door het vervolgen en bestraffen van oorlogsmisdadigers bevordert de internationale gemeenschap de veiligheid (deze misdadigers worden 'onschadelijk' gemaakt). Het heeft ook een preventieve werking om nieuwe misdaden tegen te gaan.	institutioneel
5. In hoeverre spelen democratische en niet-democratische krachten in de betrokken staten een rol in het vredesproces?	Democratisch functionerende staten leveren een sterkere bijdrage aan een duurzame vrede dan autocratische staten.	institutioneel

Als wapens zwijgen

Voor het verloop van het vredesproces is het heel belangrijk op welke manier de winnaars en de verliezers hun macht kunnen laten gelden als de wapens eenmaal zijn neergelegd. Dat nemen de strijdende partijen dan ook mee in hun overwegingen: Wat is een gunstig moment om een wapenstilstand te sluiten? Hoe definitief is de nederlaag voor de verliezende partij en staan de overwinnaars er sterk genoeg voor om een duidelijke vredesovereenkomst af te dwingen? Kort geformuleerd is de eerste kernvraag: *Welke middelen hebben de winnende en de verliezende partij om druk uit te oefenen bij de vredesonderhandelingen?* Deze vraag heeft een duidelijke machtspolitieke dimensie: de internationale verhoudingen worden gezien als een strijdterrein tussen staten, waarin het noodzakelijk is om concurrenten in het gareel te dwingen (door overreding, dreigementen en indien nodig economische of militaire sancties) en de eigen positie te verstevigen. Ook als de

eerste vreedzame toenaderingen in de eindfase van een oorlog worden gemaakt, gaat de strijd om de macht door. De startpositie van de verliezer heeft invloed op de vredesonderhandelingen. Een wapenstilstand waarbij de verliezer nog een groot deel van zijn grondgebied controleert, een leger op de been houdt en de economie draaiende houdt, heeft potentieel een relatief gunstige uitgangspositie. Bij een totale en onvoorwaardelijke overgave – zoals Duitsland in 1945 overkwam – is de onderhandelingsruimte heel beperkt en moet de verliezende partij erg veel slikken. De startpositie van de overwinnaars is minstens zo belangrijk. Als de wapens worden neergelegd, kan de balans worden opgemaakt: Wat is de schade van de oorlog? Welke gebieden hebben ze in handen? Is er voldoende mentale draagkracht bij de bevolking en zijn er voldoende financiële middelen om militaire druk te blijven uitoefenen en het verliezende land enige tijd te bezetten? Met andere woorden: zijn de overwinnaars sterk genoeg om de regie te houden over het vredesproces? ►

Milde of harde vrede?

Vanuit een machtspolitieke invalshoek is het erg belangrijk hoe de vredesovereenkomst eruit komt te zien en hoe deze de politieke verhoudingen op de lange termijn bepaalt. De tweede kernvraag is dan ook: *In hoeverre zijn de overwinnaars bereid om zich te matigen bij het opleggen van maatregelen aan de verliezer?* Na een klinkende overwinning ligt het voor de hand om direct stevige resultaten binnen te halen en zware schadevergoedingen en annexaties op te leggen aan de verliezende partij, al was het maar om de publieke opinie in eigen land tevreden te stellen. De offers zijn dan immers niet voor niets gebracht. Maar op basis van machtspolitieke logica kan het voor de winnende partij juist verstandig zijn om zich 'strategisch in te houden', bijvoorbeeld omdat het verliezende land sterk genoeg moet zijn om een rol te kunnen spelen in een nieuw machtsevenwicht na de oorlog, of om revanchegevoelens bij

'Het kan verstandig zijn de winst niet direct te verzilveren maar te investeren in goede verhoudingen op de lange termijn'

de verliezers tegen te gaan. Het kan dus verstandig zijn de winst niet direct te verzilveren maar te investeren in goede verhoudingen op de lange termijn. Die gematigdheid is ook van belang voor de relaties tussen de overwinnaars onderling. Ze moeten het gevoel krijgen dat ze evenredig voordeel hebben van de overwinning en niet aan het kortste eind trekken. Hierbij spelen de inschattingen van betrokken partijen over wat 'matige' en 'gebalanceerde' afspraken zijn een belangrijke rol. Die percepties wegen erg zwaar – denk aan de 'strafvrede' van Versailles (1919) – want die bepalen de stemming na een oorlog en beïnvloeden ook de uitvoerbaarheid van de overeenkomst.

Onzeker evenwicht

Het belang van deze twee machtspolitieke kernvragen wordt goed geïllustreerd door het vredesproces na de napoleontische oorlogen. De gebeurtenissen van 1814-1815 laten zien hoe belangrijk het is wat overwinnaars (in dit geval Groot-Brittannië, Oostenrijk, Pruisen en Rusland) gematigde en gebalanceerde afspraken vinden. Na de definitieve nekslag voor Napoleon bij Waterloo wilden deze landen graag een stabiele machtsverhouding creëren en committeerden zich hier volledig aan. De samenwerking kreeg zelfs een institutionele basis in de vorm van de Geallieerde Raad, die van 1815 tot 1818 toezicht hield op de uitvoering van de afspraken in het deels bezette Frankrijk. Bij de vredesovereenkomst van 1815 werd de stemming in Frankrijk door de overwinnaars als factor meegewogen en de duur van

de bezetting bekort om de Fransen niet te veel tegen zich in het harnas te jagen. Hier toonden de grootmachten dus enige matiging. Dit was zeker op de korte termijn effectief.²

Maar ook de zwakke kanten van deze machtspolitieke aanpak verdienen aandacht. Historici verschillen van mening over de langetermijneffecten van de vredesafspraken van het Congres van Wenen.³ Leverde dat stabiliteit en bijna honderd jaar vrede op? Of was er sprake van voortdurend wantrouwen en angst voor onvoorspelbaar gedrag van concurrerende grootmachten, waardoor een lange reeks van oorlogen in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw kon ontstaan? De kritische noot is hier dus dat het in stand houden van een machtsbalans veel onzekerheid in de internationale verhoudingen teweeg kan brengen. Het is lastig te voorspellen wat anderen gaan doen en hoe daarop moet worden gereageerd. Dat kan tot gevolg hebben dat tegenstellingen tussen staten uit de hand lopen en escaleren. Een stabiel ogend machtsevenwicht kan dus snel omslaan naar een gespannen conflictsituatie waarin staten als kemp-hanen tegenover elkaar staan.⁴

De juiste balans

Organisatorische samenwerking tussen landen en afspraken over het internationaal recht zouden iets kunnen doen aan de grilligheid en onzekerheid van machtspolitiek. Pleidooien voor internationale samenwerking verwijzen naar het verlichte idee dat mensen en staten – ook al vertonen ze allerlei gebreken en zitten ze egocentrisch in elkaar – op grond van verstandige afwegingen de samenleving leefbaar kunnen (of zelfs moeten) organiseren. Juist om het kwaad en de chaos terug te dringen zijn ze bereid in te stemmen met

² de Graaf, B., *Tegen de terreur. Hoe Europa veilig werd na Napoleon* (Prometheus, Amsterdam 2018).

³ Zamoyski, A., *Rites of peace. The fall of Napoleon and the Congress of Vienna* (HarperCollins, London 2007), 550-569.

⁴ de Wijk, R., *Machtspolitiek* (AUP, Amsterdam 2014), 73-74.

instellingen die wetten en regels kunnen afdwingen. Ook hierbij spelen tegenstrijdige belangen een rol, maar – dit punt maakt Immanuel Kant – het is mogelijk om oplossingen te bedenken waarvan verschillende partijen profiteren. Belangenstrijd en vrede kunnen dus samengaan. Vanuit deze institutionele invalshoek kunnen we de derde kernvraag stellen: *In hoeverre maken de overwinnaars en verliezers van een oorlog gebruik van internationale organisaties om de veiligheid en vrede te handhaven?*

Het lijkt op het eerste gezicht niet zo logisch dat grootmachten na een overtuigende oorlogsoverwinning, hét moment om de lakens uit te delen, instemmen met regels waarin het recht van de sterkste beperkt wordt. Welke voordelen zou dat kunnen opleveren? Dat kan allereerst een afweging van kosten en baten zijn. Op deze manier is het niet nodig voortdurend zware militaire middelen achter de hand te houden om andere landen tot instemming te dwingen. Zeker als een grootmacht er op wereldschaal economisch goed voor staat, tellen de voordelen van internationale samenwerking – denk aan regels om vrijhandel en vrije scheepvaart mogelijk te maken – mee. Het is geen toeval dat de Amerikaanse presidenten Woodrow Wilson in 1919 en Roosevelt in 1945 de belangrijkste initiatiefnemers waren voor de Volkenbond respectievelijk de Verenigde Naties. Daarnaast kan een samenwerking in een internationale organisatie er ook voor zorgen dat dergelijke voordelen op de lange termijn doorwerken. Als een organisatie eenmaal redelijk functioneert, is het immers voordeliger om eraan vast te houden dan eruit te stappen. Voor kleine landen bieden internationale spelregels het voordeel dat ze minder een speelbal worden van grillige machtspolitiek. Door een beroep te doen op internationaal recht zullen ze soms hun

verlies moeten nemen, maar soms ook winst kunnen binnenhalen. De sleutel van het succes van internationale organisaties ligt bij het vinden van een juiste balans tussen de belangen van grote en kleine spelers op het wereldtoneel, waardoor ze allebei een win-winconstructie zien die zekerheid voor de toekomst biedt.⁵

Geen eervolle vermelding

De Europese gemeenschap geldt als een goed voorbeeld van internationale samenwerking waarbij grote en kleine landen redelijk kunnen profiteren van het spelen van het spel volgens de regels. De Europese Unie kreeg in 2012 de Nobelprijs voor de Vrede voor de 'bijdrage aan de bevordering van vrede, verzoening, democratie en mensenrechten in Europa'. Vooral de Duits-Franse samenwerking in de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (1951) laat goed zien dat het mogelijk is om de vrede te verankeren in een internationale organisatie. Het uitgangspunt van deze samenwerking was het idee dat controle op energie en staal het mogelijk maakte om de wapenindustrie in de hand te houden en daarmee oorlog in Europa te voorkomen.

De Volkenbond krijgt daarentegen meestal geen eervolle vermelding in historische overzichten. Toch valt er ook iets te leren van een mislukking. Het loont de moeite om na te gaan hoe deze eerste vredesorganisatie was opgezet en wat eraan schortte. Het was een collectieve vredesverzekering, waarbij de leden zich verplichtten om oorlogszuchtige landen tot de orde te roepen, desnoods met militaire en economische middelen. Die verplichting was volgens Woodrow Wilson alleen moreel en niet juridisch bindend. Hij kon de Amerikaanse Senaat in 1919 niet van zijn gelijk overtuigen over lidmaatschap van de Volkenbond en moest een daverende nederlaag incasseren. ►

5 Immanuel Kant is een van de grondleggers van deze benadering.

Eerste zitting van de Volkenbond in Genève.
Foto: A. Frankl. Bron: National Library of Norway.

4 van Diepen, R., *Voor Volkenbond en vrede. Nederland en het streven naar een nieuwe wereldorde, 1919-1946* (Prometheus, Amsterdam 1999), 193-237.

5 Shawcross, H., geciteerd bij Sands, Sands P., *East West Street. On the origins of genocide and crimes against humanity* (Weidenfeld and Nicholson, London 2017), 293.

De aangeklaagdenbank tijdens het Neurenberg-tribunaal na de Tweede Wereldoorlog. Foto: Ray D'Addario. Bron: National Archives and Records Administration.

Dit spanningsveld tussen het overeind houden van de eigen soevereine beslissingsmacht én het aangaan van verplichtingen met andere staten was voor grote en kleine landen een heel zware overweging bij de start van de Volkenbond. Het is belangrijk deze aarzelingen serieus te nemen, want ze spelen ook in de huidige tijd een rol bij internationale samenwerking.

Een dieptepunt in de geschiedenis van de Volkenbond was de Italiaanse aanval op Abessinië (Ethiopië) in oktober 1935. Dit was een echte testcase waarbij twee leden van de vredesorganisatie tegenover elkaar stonden. De collectieve vredesverzekering werkte niet omdat de grootmachten Groot-Brittannië en Frankrijk zich niet aan hun morele verplichting hielden en het op een akkoord gooiden met Mussolini, die zij als bondgenoot tegen nazi-Duitsland dachten te kunnen gebruiken. Halfhartige sancties werden al snel weer ingetrokken. Italië mocht zelfs gewoon lid blijven van de Volkenbond en de Italiaanse koning werd door verschillende landen, ook door Nederland, als 'keizer van Ethiopië' erkend.⁶ Deze pijnlijke geschiedenis laat goed zien hoe belangrijk de sturende rol van grootmachten in een vredesorganisatie is. Een dergelijke organisatie kan alleen werken als zij volop gesteund wordt door grote landen die bereid zijn de aanvallende partij tot de orde te roepen en, indien nodig, militaire en economische inspanningen te leveren om de agressie tegen te gaan.

Verschuilen achter de staat?

Een harde aanpak van oorlogsmisdadigers kan een belangrijk onderdeel zijn van een succesvol vredesproces. Het kan werken als een catharsis, een rituele reiniging, waarbij een nieuwe samenleving wordt opgebouwd waarin misdadigers niet nog eens wandaden kunnen plegen. Dat is essentieel voor het rechtsgevoel: de schuldigen worden gestraft en het leed van de slachtoffers wordt erkend. Er gaat ook een preventief signaal van uit: deze misdaden zullen ook in de toekomst bestraft worden. Voor het vredesproces is dit dus een belangrijke (vierde) kernvraag: *In hoeverre worden oorlogsmisdadigers vervolgd en bestraft?* Wat in 1815 en 1919 ondenkbaar of onmogelijk was, gebeurde in 1945 wel. Duitse en Japanse kopstukken werden tijdens de internationale militaire oorlogstribunalen van Neurenberg (1945-1946) en Tokio (1946-1948) vervolgd voor hun persoonlijke aandeel in de oorlog. Voor het eerst stonden individuen terecht voor misdaden die zij namens hun staten hadden gepleegd: een fundamentele, nieuwe stap in het internationale recht. Zij konden zich niet verschuilen – in de woorden van Shawcross, de Britse aanklager in Neurenberg – 'behind the intangible personality of the state'.⁷ De gangbare redenatie tot dan toe, dat oorlogen namens een staat werden gevoerd en dat er alleen een vorm van collectieve verantwoordelijkheid gold (als iedereen schuldig is, kun je dan wel persoonlijk schuldig zijn?), werd terecht afgewezen.

De Japanse minister van Buitenlandse Zaken, Mamoru Shigemitsu, ondertekent namens de Japanse regering het document van overgave op 2 september 1945. Deze ceremonie speelde zich af op het Amerikaanse schip USS Missouri. Foto: Lt, Stephen E. Korpany. Bron: Naval Historical Center.

Een opvallend aspect van de processen was de vervolging van oorlogsmisdadigers wegens 'misdaden tegen de vrede'. Een aantal Duitse en Japanse politici en militairen werd ter dood veroordeeld wegens het voorbereiden en starten van een agressieve oorlog in combinatie met misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden. De rechters verwezen onder meer naar het Briand-Kellogg Pact (1928) waarbij een enorme reeks landen, inclusief Duitsland en Japan, oorlog als middel om internationale conflicten op te lossen had afgezworen. Het was volgens dit verdrag uitgesloten om zelf een oorlog te beginnen. Veel ondertekenaars maakten het voorbehoud dat oorlog uit zelfverdediging wel mogelijk bleef. Het uitbannen van agressieve oorlogsvoering is terug te vinden in het Handvest van de Verenigde Naties (1945) en in het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof (1998). De vraag is natuurlijk of dit in de jaren dertig algemeen geaccepteerd was als geldend internationaal recht of slechts werd gezien als een vrome intentie. Bij beide tribunalen bracht de verdediging in dat de normen van 1945 niet konden worden teruggeprojecteerd op de jaren dertig en dat Japan en Duitsland gewoon het imperialistische voorbeeld van de andere grootmachten hadden gevolgd. Vanuit het Japanse kamp werd in Tokio tegen de Amerikanen ingebracht: 'Haven't you heard of [commodore] Perry? (...) You might say we became your disciples. Why don't you subpoena Perry from the other world and try *him* as a war criminal.'⁸

De oorlogstribunalen waren op z'n zachtst gezegd omstreden. Het pijnlijkste bezwaar was wel dat alleen Duitse en Japanse oorlogsmisdadigers werden gedaagd en dat de overwinnaars hun eigen misdaden niet onderzochten. Dat selectief gebruik maakt het internationaal recht kwetsbaar: wat is het recht dan nog waard, kunnen we niet volstaan met machtspolitiek? Toch blijft dit een interessant thema. Het al dan niet vervolgen van oorlogsmisdadigers speelt een belangrijke rol in een vredesproces.

De rol van de 'gewone mens'

Toen Woodrow Wilson op 2 april 1917 het Amerikaanse Congres vroeg in te stemmen met de oorlogsverklaring aan de centrale mogendheden, legde hij de werkelijke schuld voor het uitbreken van de wereldoorlog niet bij de Europese burgers, maar bij vorsten, regeringsleiders en militairen, die de vredeswens van hun volkeren hadden genegeerd. Democratie was volgens hem het fundament voor wereldvrede. Een wereld waarin democratisch samengestelde regeringen de buitenlandse politiek zouden bepalen zou er vreedzaam uitzien: 'The world must be made safe for democracy.'

'Het selectief gebruik maakt het internationaal recht kwetsbaar: wat is het dan nog waard, kunnen we niet volstaan met machtspolitiek?'

Dit vertrouwen in democratie is een terugkerend thema bij denkers over wereldvrede in de negentiende en twintigste eeuw. Het is gebaseerd op twee veronderstellingen. Ten eerste zouden 'gewone mensen' (en hun vertegenwoordigers in het parlement) baat hebben bij vrede, omdat zij de gevolgen van een oorlog aan den lijve ondervinden. Zij zullen zich dus verzetten tegen oorlog en juist vredesinitiatieven ondersteunen. De tweede aanname is dat de besluitvorming in een democratie over meer schijven verloopt, trager mischien, maar ook openlijker dan in een autocratie. Dat biedt in de binnenlandse verhoudingen de mogelijkheid om steun voor vredesplannen te mobiliseren en werkt ook door op internationaal gebied. De buitenlandse politiek van een democratisch land is voor de buitenwereld beter te volgen en redelijk voorspelbaar. Het is bij democratische landen beter in te schatten of zij zich ook echt aan afspraken gaan houden.⁹

Toch vallen er ook serieuze kanttekeningen te plaatsen bij de rol van 'gewone mensen' en democratische regeringen in een vredesproces. ►

⁸ Kanji Ishiwa, een van de verantwoordelijken voor de invasie in Mantsjoerije in 1931, geciteerd door Hathaway, O. A., & Shapiro, S. J., *The Internationalists. And their plan to outlaw war* (Penguin, z.pl. 2018).

⁹ Voor het gewone mensenthema, zie: Mazower, M., *Wereldheerschappij. De geschiedenis van een idee*. (Atlas Contact, Amsterdam-Antwerpen 2013), 35-54. Voor transparantie, zie: Ikenberry G. J., *After Victory. Institutions, strategic restraint and the rebuilding of the order after major wars* (Princeton University Press, 2019), 75-79.

Zo schetste Woodrow Wilson in 1917 een veel te rooskleurig beeld van de democratie. Veel 'gewone mensen' en parlementariërs werden eind juli en begin augustus 1914, ook in democratische landen als Frankrijk en Groot-Brittannië, meegesleept in een roes van oorlogshysterie. Daarnaast kan het vertragend werken als democratisch gekozen

leiders aan de onderhandelingstafel voortdurend rekening moeten houden met de druk van een veeleisend electoraat in eigen land. Toch is het zinvol om dit verband tussen democratie en vrede te onderzoeken. Daarom de vijfde kernvraag: *In hoeverre spelen democratische en niet-democratische krachten in de betrokken staten een rol in het vredesproces?* Deze vraag gaat in op de manier waarop de 'stem des volks' (via demonstraties, massamedia of sociale bewegingen) zich laat gelden. Daarnaast is het ook van belang of het zwaartepunt in het besluitvormingsproces bij de volksvertegenwoordiging, bij de uitvoerende macht of bij het leger ligt.

Verder lezen en kijken

- Brand, H.W.**, *Woodrow Wilson* (Times Books, New York 2003).
- Eidhof, B., Gelinck, C. & Nieuwelink, H.**, *Handboek burgerschaps-
onderwijs voor het voortgezet onderwijs* (Prodemos, Utrecht/
Amsterdam/Den Haag 2020), 38.
- de Graaf, B.**, *Tegen de terreur. Hoe Europa veilig werd na Napoleon*
(Prometheus, Amsterdam 2018).
- Hathaway, O.A. & Shapiro, S.J.**, *The Internationalists. And their plan
to outlaw war* (Penguin, z.pl. 2018).
- Ikenberry, G.J.**, *After Victory. Institutions, strategic restraint and the re-
building of the order after major wars* (Princeton University Press, 2019).
- Kant, I.**, *Naar de eeuwige vrede. Een filosofisch ontwerp* (Boom,
Amsterdam 2018).
- MacMillan, M.**, *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*
(Mouria, Amsterdam 2005).
- Mazower, M.**, *Wereldheerschappij. De geschiedenis van een idee*
(Atlas Contact, Amsterdam-Antwerpen 2013).
- Röling, H.**, *De rechter die geen ontzag had. Bert Röling en het
Tokiotribunaal* (Wereldbibliotheek, Amsterdam 2016).
- Sands, P.**, *East West Street. On the origins of genocide and crimes
against humanity* (Weidenfeld and Nicholson, London 2017).
- van Straaten, D.**, *Connecting past, present and future. The enhance-
ment of relevance of history for students* (Amsterdam 2018), vooral
97-122. Zie ook van Straaten, D., 'Geschiedenis die ertoe doet.
Werken met historische analogieën in de klas', *Kleio* 2019 (5), 23-25.
- Walzer, M.**, *Just and unjust wars. A moral argument with historical
illustrations* (Basic Books, New York 2015).
- de Wijk, R.**, *Machtspolitiek* (AUP, Amsterdam 2014).
- Zamoyski, A.**, *Rites of peace. The fall of Napoleon and the Congress
of Vienna* (HarperCollins, London 2007).
- NOS, *Zo stop je een oorlog* (1 oktober 2022), bit.ly/zostopjeoorlog.

De harde waarheid

Vanuit een theoretische en rationele invalshoek valt te beredeneren dat gematigde machtspolitiek en institutionele samenwerking elkaar kunnen aanvullen en een goede basis zijn voor een duurzame vrede. Maar hoe werken politieke processen in de praktijk? Als we vredesprocessen aan de hand van de vijf kernvragen onderzoeken dan zal dat vermoedelijk geen goednieuwsverhaal opleveren. Eerder een reeks mislukte of halfgeslaagde pogingen, soms door politici doelbewust en rationeel ondernomen, maar misschien wel vaker gemotiveerd door intuïtieve en onberedeneerde impulsen.

Aan de hand van de vijf kernvragen en de bijpassende theorie kunnen leerlingen overeenkomsten en verschillen tussen vredesprocessen in kaart brengen. Na een analyse van vredesprocessen volgt een evaluatie: Wat zijn de sterke en zwakke punten? Zijn dit verstandige, rechtvaardige en gebalanceerde afspraken die stand kunnen houden? Wat maakt een politicus tot een goede vredemaker? Door deze vorm van historische reflectie in de klas is het mogelijk om na te denken over alternatieven voor de instabiele en gewelddadige wereldorde waarin we nu leven. ■